

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

УДК 37.013+78.071.4

Людмила Ващенко

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ Г. Г. НЕЙГАУЗА ЯК КЛЮЧОВА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ МУЗИКИ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті аналізується педагогічна майстерність великого педагога-музиканта Генріха Густавовича Нейгауза, розглядаються педагогічні прийоми і методи його роботи з учнями, аналізується можливість їх застосування в сучасних вузах культури і мистецтва на заняттях спецдисциплін, а також перераховуються якісні зміни професійної підготовки майбутніх учителів музики на основі використання педагогічного досвіду Нейгауза.

Ключові слова: педагогічна майстерність, комплексний метод, педагогічні прийоми і методи, спецінструмент, спецдисципліни, педагог-майстер, педагог-музикант.

Завдання сучасного вчителя музики позашкільних навчальних закладів культури і мистецтва мають досить широкий спектр: розвивати творчий потенціал учнів, формувати естетичний смак, естетичне ставлення до навколишньої дійсності, навчити відчувати і відтворювати красу змісту музичного твору. Вирішення цих завдань сприятиме формуванню музичної культури учнів, вихованню гармонійно розвиненої особистості. Здатність мистецтва (музики) впливати на процес формування особистості було визнано з найдавніших часів і протягом багатьох сторіч музика включалася до системи виховання людини.

Багатовіковий досвід і спеціальні дослідження показують, що музика комплексно діє на людину: вона впливає на її психіку, на фізіологію; вона може заспокоювати і збуджувати, викликати позитивні і негативні емоції; розвивати психічні властивості особистості (мислення, уяву, увагу, пам'ять); виховує емоційну і душевну чутливість.

Для того щоб розвивати духовні, моральні сторони душі дитини, вчитель музики повинен бути творчим, ініціативним, виявляти високий рівень професіоналізму, досконало володіти ефективними методами і прийомами організації навчально-виховного процесу. Іншими словами – робота викладачів вузів культури і мистецтва повинна бути спрямована не тільки на підготовку музикантів-виконавців, а й на музикантів-педагогів.

Проблема формування професійних умінь і навичок, розвиток і вдосконалення гуманістичної спрямованості майбутнього педагога-музиканта була і залишається однією з головних у педагогіці. Велику увагу

розвитку професійних умінь і навичок приділяли такі педагоги-класики, як: Я. А. Коменський, К. Д. Ушинський, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, В. А. Кан-Калик, А. В. Мудрик та ін.. Питаннями професійної підготовки майбутнього вчителя музики займалися О. Абдулліна, Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонтєв; розвитку професійної майстерності і педагогічної творчості присвячено роботи І. А. Зязюна, О. А. Дубасенюк, С. О. Сисоевої, О. М. Отич, М. М. Демянко, Н. Л. Нікандрова та ін. Вплив мистецтва на розвиток особистості досліджували О. М. Отич, О. Рудницька, М. В. Клепар, І. В. Лисакова, В. Ф. Орлов, С. О. Швидка, Т. Б. Стратан і багато ін. Однак, на наш погляд, проблемі розвитку педагогічної майстерності майбутніх учителів музики у вузах культури і мистецтва було приділено недостатньо уваги, тому вона вимагає більш глибокого вивчення.

Мета статті – проаналізувати педагогічну діяльність Генріха Густавовича Нейгауза – великого піаніста, музиканта, педагога, виокремити деякі прийоми та особливості його педагогічної майстерності в роботі з учнями, з метою визначення основних та найбільш перспективних напрямків роботи педагогів вищої школи щодо вдосконалення професійної підготовки музикантів до педагогічної діяльності при вивченні спецдисциплін.

Викладачами спецдисциплін у вузах культури і мистецтва, як правило, є колишні випускники консерваторій, університетів культури і мистецтва. Традиційно вони мають хорошу професійну підготовку з вокального, інструментального мистецтва, але психолого-педагогічними основами викладацької діяльності не володіють. Тому після закінчення вузів культури і мистецтва молоді викладачі стикаються з численними труднощами в організації навчально – виховного процесу та передачі знань, у процесі спілкування тощо. Однією з умов вирішення цих проблем і завдань може бути самовиховання, самовдосконалення своєї педагогічної майстерності через самостійне вивчення основ педагогіки і психології, а також аналізу педагогічної діяльності видатних педагогів – музикантів минулого та сучасності. Яскравим узірцем для формування педагогічної майстерності молодих учителів – музикантів може слугувати життєвий досвід і педагогічні доробки великого музиканта-педагога – Генріха Густавовича Нейгауза. Його педагогічне мистецтво може стати в нагоді не тільки молодим викладачам, а й тим, у кого за плечима не один рік педагогічної діяльності.

Генріх Густавович Нейгауз – піаніст і педагог ХХ століття, творець високопрофесійної виконавської школи з блискучими результатами її випускників, автор багатьох праць з питань музичної педагогіки. Він мав дивовижну зіркість і душевну ясність, невичерпну фантазію. Нейгауз був дивовижним педагогом, у нього було все, що необхідно для цієї професії: розум, чуйність, чудовий смак, широкий кругозір, музична захопленість тощо. У класі Нейгауза була незвичайна творча атмосфера, учні його

боготворили. Уроки у нього завжди супроводжувалися музичними прикладами і їх розбором, аналізом виразно-музичних фраз, лейтмотивів, деталей стилю і темпів твору. Його творча спадщина може бути ефективно застосована в професійній підготовці учителів музики позашкільних навчальних закладів.

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства вимоги до вчителя музики як до людини, що несе культуру в маси, досить високі. Він повинен володіти високим рівнем професіоналізму, вміти керувати формуванням особистості учня, бути оптимістом і гуманістом, творчою людиною, вимогливим і витриманим, терплячим і урівноваженим, авторитетною особистістю. Вчителю необхідно постійно підвищувати свій професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру, дотримуватися педагогічної етики, поважати особистість учня, ефективно використовувати професійні знання в практичній педагогічній, культурно-просвітницькій діяльності та ін.

Підготовку такого вчителя необхідно здійснювати не тільки в педагогічних вузах, а й в університетах культури і мистецтва. Основною базою підготовки можуть стати дисципліни професійного циклу, а також педагогічна та науково-педагогічна практика. У процесі викладання дисциплін «Методика роботи з ансамблем», «Методика роботи з хором», «Сольний спів», «Методика викладання гри на інструментах (фортепіано, народних інструментах)», «Методика роботи з вокальним ансамблем» пропонуємо використовувати багаторічний досвід педагогічної майстерності, умілого використання раціональних прийомів і методів роботи з учнями Генріха Густавовича Нейгауза.

Уміння та навички відіграють значну роль у діяльності людини, даючи їй можливість успішно досягати поставлених перед собою цілей. Усі вміння і навички, які сформовано в людини, є її позитивним надбанням. Чим досконаліше людина володіє вміннями та навичками у своїй галузі професійної діяльності, тим кращим майстром своєї справи вона є.

Особливо великого значення набувають уміння та навички у творчій музичній діяльності людини. Робота над кожною окремою музичною композицією – це творчість, у процесі якої виникають певні своєрідності динамічного стереотипу, які обумовлюються специфікою відтворення музичного твору, його форми, темпу, в установленні комплексу рухів, властивих саме цьому твору [1, с. 154].

Коли ми говоримо про розвиток студентської ініціативи, творчого підходу до виконання твору, то не повинні забувати про коригування своєї методики викладання з урахуванням індивідуальних особливостей кожного свого учня (студента). Г. Нейгауз сміливо загострив проблему різностороннього підходу вчителя до різних учнів. Він указував, що не тільки різний ступінь музичної обдарованості визначає відмінність підходу, але і різний характер обдарованості вимагає відповідних коректив

у методиці викладання. Він виступав проти стандартів: «Жодних стандартів в «кількості» і «якості» допомоги вчителя учневі. Усі стандарти у своїй основі догматичні. А для творчої педагогіки, педагогіки, яка наближається за своїм типом і характером до мистецтва, догма є смерть...» [2, с. 161].

Багато викладачів вузів, особливо молодих, вимагають від своїх учнів виконання всіх указівок щодо виконання музичних творів. Деяких викладачів дратує самостійність студентів щодо манери виконання твору, методики вилучення звука, характеру передачі змісту. Але творчість не народжується в примусовому і покірному виконанні всіх наказів учителя. Г. Нейгауз вважав, що учень повинен стати ідейним «спільником», активним та ініціативним «знаряддям» своєї педагогічної роботи.

З метою розвитку самостійності в майбутніх учителів музики важливо надавати їм право вибору певних вокальних, інструментальних прийомів для вирішення конкретного естетичного завдання. Іншими словами, важливо так організувати процес підготовки майбутнього вчителя до професійної педагогічної діяльності, щоб студент міг розвивати в собі значущі для даної професії якісні характеристики: самостійність, ініціативність, творчість, відповідальність за прийняте рішення тощо. Отже, формування в майбутнього вчителя тих чи інших характеристик залежить від того, яким чином буде організовано суспільне буття студента в навчальному процесі, які цінності, еталони діяльності і поведінки ним будуть усвідомлюватися і присвоюватися як особистісно значущі. Викладач вузу повинен бути тим еталоном, на який хотів би і прагнув би бути схожим студент.

Зрештою, все залежить від педагога: чи зможуть студенти бути ідейними «спільниками», суб'єктами, активними діячами по відношенню до освоюваного предмета, мети, способів і засобів своєї професійної діяльності. Саме педагог установлює ті межі, ті правила вибудовування стосунків «викладач – навчальний предмет – студент», в яких допускається самовираження індивідуальних прагнень з боку студентів.

Основна думка педагогічної майстерності Г. Нейгауза полягала в тому, що навчати треба не «системі прийомів, а вмінню обирати прийоми...» [2, с. 165]. Коли Г. Г. Нейгауз передавав свій педагогічний досвід молодим педагогам, він підкреслював, що свобода дій учня повинна зберігатися й одночасно тактовно направлятися в потрібне русло педагогом. Він ніколи не «диктував» свої вимоги, прагнув «заразити» учня своїми думками і почуттями, пов'язаними з виконуваною музикою, дати поштовх до розвитку його фантазії. Великий педагог урахував індивідуальні особливості піаністичного апарата учня і не «нав'язував» певні технічні прийоми, прагнув направляти його власні пошуки в бік м'язового полегшення, економії сил. «Працювати – це, перш за все, шукати і знаходити» [2, с. 165].

Для того щоб вибрати ті чи інші прийоми, вміти творчо підійти до

виконання творів, необхідно, як було вже сказано раніше, володіти професійними знаннями, ерудицією. Тому проектувати заняття потрібно так, щоб вистачало часу для інтелектуального розвитку учня, як це робив великий музикант-педагог. Не перестаєш дивуватися цій особливості його педагогічної майстерності. З якою любов'ю, терпінням, умінням підводити учня до правильного висновку він підходив при розборі музичного твору. «Досягти успіхів у роботі над художнім твором, – писав Г. Нейгауз, – можна лише безперервно розвиваючи учня музично, інтелектуально, артистично, а, отже, і піаністично...» [2, с. 27].

«Твори мистецтва, особливо нові, – підкреслював Г. Нейгауз, – вимагають вивчення і пропаганди. Чим своєрідніше мистецтво, тим уважніше треба вдивлятися і вслухатися в нього» [3, с. 208]. Перше знайомство з музичним твором педагог починав з бесіди про композитора, про його життя і тій епосі, в якій він жив, про тенденції розвитку музичного мистецтва та мистецтва в цілому в той період, які образи і яку ідею закладено художником. У своїй книзі «Про мистецтво фортепіанної гри» педагог – музикант ділився особистими думками про те, що вчитель гри на будь – якому інструменті повинен бути, перш за все, вчителем музики, тобто вміти її пояснювати і тлумачити. Особливо це необхідно на нижчих рівнях розвитку учнів: при цьому вже абсолютно неминучим є комплексний метод викладання, тобто вчитель повинен не тільки довести до учня так званій «зміст» твору, не тільки «заразити» його поетичним образом, але й дати йому докладний аналіз форми, структури в цілому і в деталях, гармонії, мелодії, поліфонії, фортепіанної фактури, коротко кажучи, він повинен бути одночасно і істориком музики, і теоретиком, учителем сольфеджіо, гармонії, контрапункту і гри на фортепіано [4, с. 189].

Працюючи з учнем над фортепіанним твором, Нейгауз пропонував вивчати його нотний запис, як диригент вивчає партитуру – не лише в цілому, а і в деталях, розкладаючи твір на його складові частини. Іноді в роботі над художнім образом він використовував алегорію, порівняння музики з поезією, наводив приклади з архітектури, скульптури і живопису. Наприклад, учень грає так звану Місячну сонату: особливо складні завдання ставить зазвичай її друга частина і зрозуміло чому: перша частина – вираження якнайглибшої скорботи – і третя – відчай – ясніші і визначеніші, сильніші у своїй приголомшливій виразності. Друга частина – це хистке, «скромне», витончене і одночасно надто просте, майже невагоме Allegretto Des – dur.

Починаючи роботу над сонатою, Нейгауз нагадував крилату фразу Ф. Ліста про це Allegretto: «Квітка між двома безоднями». Ця алегорія не випадково використовувалася педагогом, оскільки вона дуже точно передає не лише дух, але і форму твору, адже перші такти нагадують чашку квітки, що мимоволі розкривається, а подальші – листя, що звисає на стеблі. Як писав Нейгауз: «Я показував музичні фрази і мотиви, в яких образ відповідно до характеру музики вгадувався так само, як у бетховенському Allegretto [4, с. 36].

Такі бесіди філософського змісту проходили постійно, вони сприяли розвитку кругозору учня, розвивали інтелектуально, змушували мислити більш широко і шукати такі прийоми виконання твору, які б наближали композитора до слухача і навпаки. Саме такий метод роботи над музикою став основним напрямком у викладанні Г. Нейгауза, який зробив його, перш за все, вчителем музики і лише потім – учителем фортепіанної гри.

У своїх спогадах великий педагог писав: «Виховуючи молодих музикантів, треба прагнути дати їм якомога ширший музичний і загальнокультурний кругозір, привчати до самостійності суджень. Я переконаний, що хороший музикант повинен знати всю музику минулого і сьогодення, зуміти критично суворо і правильно її оцінити. Естетичні позиції в мистецтві в освіченого, з розвиненим мисленням музиканта набагато міцніші, ніж у того, хто користується готовими думками і багато знає тільки за чутками.

Вузькість, обмеженість смаків, відсутність великої музичної культури є немислимими для справжнього музиканта. Ці властивості негативно позначаються на його творчій практиці, на виконавській манері, стануть перешкодою для його розвитку і росту» [3, с. 210].

«Ми не можемо створювати таланти, – продовжував міркувати Г. Нейгауз, – але в наших силах розвивати і зміцнювати їх, створюючи культуру, сприятливе підґрунтя, на якому вони виростуть і зможуть. У тому, як людина грає, відчувається, які книжки вона читала, які картини бачила, чи знає історичну епоху ... видно її загальну культуру. І чим вона вища, чим ширше і глибше пізнання музикантом, тим вільніше виражається його інтелектуальність, тим легше знаходить він себе в мистецтві» [3, с. 274].

Усі ці міркування педагога є підтвердженням того, якого великого значення надавав він роботі вчителя з учнем, якими професійними знаннями повинен, на його думку, володіти викладач, щоб розвивати учня. Його заняття були наповнені постійним пошуком нових прийомів роботи з кожним окремим учнем, нових методів викладання, які сприяли розкриттю і розвитку таланту. Це були своєрідні майстерні з обміну досвідом. Великий музикант – педагог ніколи не використовував метод «натаскування», вважаючи це не гідним ні учня, ні вчителя. Основне та головне завдання педагога убачав у розвитку самостійності мислення студента, методів роботи, уміння домагатися мети, вдосконалювати свою майстерність. На його думку, «ідеал» педагога – це той, хто у всіх випадках, з усіх точок зору вміє і знає більше, ніж учень, навіть якщо учень геніальний [4, с. 199].

Генріх Густавович Нейгауз воістину був педагогом-майстром, який у першу чергу був вимогливим до себе. Його комплексний метод викладання може слугувати сучасним педагогам прикладом для наслідування. Такий метод, нарівні з бесідами, можна використовувати не тільки на заняттях зі спеціального інструмента, але і на заняттях сольного співу, хору, ансамблю. Необхідно також взяти на озброєння педагогічну майстерність Г. Нейгауза

щодо організації навчального процесу, його вміння розпізнавати глибину таланту кожного учня і з урахуванням цих знань складати графік роботи: «...з одним учнем до музики – рукою подати, з іншим – 100 верст пішки пройти». Мета була одна – привести учня до автора, змінювалися лише педагогічні прийоми і методи (від образу до втілення, метод Гофмана, «авральний» метод роботи, бесіди, комплексний метод та ін.).

Застосування викладачами спецдисциплін ВНЗ культури і мистецтва дидактичних методів педагогічної майстерності Нейгауза в процесі професійної підготовки майбутніх учителів музики позашкільних навчальних закладів сприятиме:

- розширенню їх кругозору, пізнавальної і творчої активності;
- вдосконаленню моральних якостей особистості студента;
- розвитку потреби в самовихованні;
- формуванню педагогічної майстерності майбутніх учителів музики як ключової складової їх професійної діяльності.

Окрім цього, використання педагогічного досвіду Г. Нейгауза викладачами спецдисциплін позитивно позначиться на вдосконаленні їх педагогічної майстерності – цього складного і багатофакторного процесу.

Педагогічна майстерність Г. Г. Нейгауза є багатогранною і потребує більш глибокого і всебічного вивчення, ми ж торкнулися лише незначної її частини. У педагогічному доробку педагога-музиканта можна винайти багато прикладів використання різноманітних методів роботи з учнями: традиційних і революційних. Сучасним педагогам потрібно вчитися опановувати майстерність застосування дидактичних методів, як це робив наш наставник, і пам'ятати, що еволюційний та революційний початки пронизують всю музику і повністю відповідають життєвим реаліям. Викладачі вузів культури і мистецтва, навчаючи студентів, повинні пам'ятати слова Генріха Густавовича Нейгауза про те, що робота педагога – це злет і падіння, які, врешті-решт, приводять до оптимістичної формули: таланти створювати не можна, але можна створювати культуру, тобто ґрунт, на якому ростуть і процвітають таланти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Олійник Н. А. Теоретичні основи формування виконавських вмінь та навичок студентів у музично-сценічній діяльності / Н. А. Олійник // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький : ХГПА, 2010. – Вип. 8. – С. 153–157.
2. Дельсон В. Генрих Нейгауз / В. Дельсон. – М. : Музыка, 1966. – 188 с.
3. Нейгауз Г. Г. Размышления, Воспоминания, Дневники, Избранные статьи, письма к родителям / Г. Г. Нейгауз. – 2-е изд., исправ. и дополн. – М. : Советский композитор, 1983. – 528 с.
4. Нейгауз Г. Г. Об искусстве фортепианной игры: Записки педагога / Г. Г. Нейгауз. – 4-е изд. – М. : Музыка, 1982. – 300 с.